

УДК 378.126.13

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація

У статті розглядається поняття «соціальна активність студентів» як соціально-педагогічна категорія, визначено та узагальнено ряд підходів щодо розуміння соціальної активності педагогами та соціологами.

Ключові слова: активність, соціальна активність, соціальна активність особистості, студенти.

Аннотация

В статье рассматривается понятие "социальная активность" студентов как социальнопедагогическая категория, определено и обобщен ряд подходов относительно понимания социальной активности педагогами и социологами.

Ключевые слова: активность, социальная активность, социальная активность личности, студенты.

Annotation

In the article a concept "social activity" is examined students as a socialpedagogical category, certainly and the row of approaches is generalized in relation to understanding of social activity teachers and sociologists.

Keywords: activity, social activity, social activity of personality, students.

У зв'язку з розвитком демократичних процесів в Україні, зростанням ролі особистості, як активного суб'єкта життєдіяльності, особливого значення набуває «соціальна активність особистості», зокрема, студентів. На наш погляд, соціальна активність притаманна, в першу чергу, тим, хто володіє достатньо широкою загальною культурою, професійною майстерністю, свідомо прагне до прояву своїх здібностей. Безперечно, реальні прояви соціальної активності досить різноманітні: це винахідництво і практичні поради та моральна підтримка, це і конструктивні пропозиції щодо позитивної зміни в складній ситуації, це і дії на зміну найближчого соціуму тощо.

Метою статті є визначення науково-теоретичних основ і підходів до розкриття процесів розвитку соціальної активності. Різноманітні підходи до розуміння суті поняття „соціальна активність” і як філософської, і як соціологічної, і як соціально-педагогічної категорії засвідчують факт, що низка аспектів потребує вивчення, уточнення, оскільки уточнення самого поняття сприяє уточненню структури, видів, форм, рівнів і критеріїв соціальної активності.

Зважаючи на низку досліджень, можна стверджувати, що соціальна активність – це досить складна структура, що характеризується потребою до дії,

і яка реалізується в соціально значущій діяльності, в якій простежуються соціально-ціннісні вчинки і поведінка та соціально значущі (як раціональні, так і емоційні) мотиви дій людини. Так, наприклад, філософ Сократ стверджував, що головною потребою людини є потреба у самовдосконаленні, підкреслюючи залежність долі людини від її активності, продуктивності роботи над собою. Цю ідею продовжив німецький філософ І.Кант, який особливу увагу звертав на самоцінність людини, самовдосконалення, саморозвиток [3, с. 289].

Виступаючи суб'єктом, особистість пізнає світ, самого себе, її активність постійно пов'язана з становленням суб'єктності і є якісним показником даного процесу. Можна сказати, що об'єктність як інтегроване особистісне утворення відіграє істотну роль в активному перетворенні життя людини. Але при цьому, доводить А.Маслоу, "суб'єктність передбачає у людини наявність сукупності властивостей, що дозволяє їй управляти своєю діяльністю залежно від окреслених цілей" [5, с. 19].

Слід зазначити, що ще до цього часу (поч. ХХІ ст.) не існує визначення, даного поняття, хоча сьогодні соціальна психологія є саме такою галуззю психологічної науки, що вивчає закономірності поведінки, діяльності і спілкування людей у соціумі і яка має досліджувати дану проблему.

Поняття „активність”, „активний” пов'язаний з проявом життєдіяльності організму. Активність, як зазначає укладач Українського педагогічного словника С. Гончаренко, - це „здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Активність особистості проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика активності особистості – це активна життєва позиція людини, яка проявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічній настроєності на діяльність [2, с. 21]”. Як свідчить дане визначення, активність проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності у різних видах діяльності: праці, навчанні, спорті, іграх тощо. Обов'язковою умовою розвитку активності може бути різнобічна діяльність особистості, взаємодія з оточенням.

Соціальна активність визначається як діяльність, яка передбачає соціальні, вольові зусилля особистості, спрямовані на оволодіння зовнішніми обставинами. Це, у свою чергу, підтверджує думку А.Маслоу, що соціальна активність як актуальна потреба реалізується в певній системі цільових установок, мотивів, що визначають інтереси особистості [154]. Інше бачення соціальної активності простежується у Т.Мальковської, яка до характеристики соціальної активності вводить поняття „потреби”, що, певною мірою, відповідає сучасним теоретичним підходам [4].

Слід підкреслити, що ряд науковців вважають, що соціальна активність, проявляючись у діяльності людини, є складовою різноманітних і видів діяльності: трудова, політична, наукова, спортивна, художньо-творча тощо. Цікавою, на нашу думку, є позиція М. Третякова, який стверджує, що соціальна активна особистість в одному виді діяльності перебудовує свою внутрішню структуру до оволодіння іншими видами діяльності [11, с.13]. При цьому майже

завжди підтверджується взаємозв'язок різних видів діяльності, що дозволяє особистості виявляти нові сфери і форми застосування своїх сил, особливо там, де простежується їх соціальна потреба.

Але, на думку В. Мордковича, поняття „активність” слід розглядати ширше, ніж діяльність, хоча, у свою чергу, Г. Ареф'єва, О. Єлісеєв ототожнюють це поняття, наголошуючи, що активність завжди проявляється в діях і по-іншому проявлятися не може, тому що сама вона є не що не інше, як сукупність актів дій – зовнішніх і внутрішніх, матеріальних і ідеальних. Говорити про активність поза дією взагалі, очевидно, немає ніякого смислу.

У будь-якому випадку можна простежувати три основні підходи до розуміння активності: перший – це розгляд активності ширше, ніж діяльність; другий – це рівнозначність двох понять; третій – за ним активність виступає як характеристика діяльності.

Аналіз досліджень Л.Буєвої, Л. Канішевської, І. Кона, О.Марченка, С. Шевченко, В. Ядова та ін. дозволив виявити дві основні концепції щодо розвитку соціальної активності. При цьому, як засвідчують автори, *перша концепція* (загальнофілософська) залишилась на традиційних позиціях розвитку особистості як діяльнісного суб'єкта, причому особистість виступає як активно-вибірковий суб'єкт. Мається на увазі, що у взаємодії особистості і соціуму(середовища) вона виступає в активній ролі, включаючись у діяльність і перетворюючи реальну дійсність. Слід зазначити, що за першою концепцією успіх діяльності особистості визначається її достатнім знанням соціального середовища. Соціальна активність не з'являється сама по собі, вона є результатом появи потреб людини, а накопичений соціальний досвід дозволяє лише вдосконалювати діяльність і робить її соціально-значущою [9].

У другій половині ХХ ст. почали набирати поширення теоретичні положення, які пропагували представники *другої концепції*. Автори даної концепції (Є. Ануфрієв, Г. Ареф'єва, Л. Божович, О. Леонт'єв, К. Роджерс, Л. Степаненко, В. Сухомлинський та ін.), не відкидаючи впливів на соціальну реальність будь-якої людської діяльності, що може викликати певні зміни в соціальному середовищі, доводять, що під поняттями “активність” мається на увазі не будь-яка діяльність, а цілеспрямована, напружена, творча. При цьому проявляється така особистісна риса, протиположною якою є пасивність.

Представники другої концепції роблять акцент на розвитку соціальної активності творчого характеру. Тому роль особистості вони розглядають через призму її соціальної активності, через призму її взаємодії з середовищем. А включення особистості в соціум передбачає творчу активність особистості, її ініціативність, її здатність самостійно вибрати лінію поведінки, здійснювати самоуправління своїми діями.

Отже, можна зробити певний висновок: соціальна активність, як якість особистості, яка проявляється у різних видах соціально-значущої діяльності, має складну структуру, вона включає потребу, мотиви, інтереси, установки тощо. При цьому, на думку Л. Божович, „на прояв соціальної активності мають вплив провідні мотиви, що характеризують спрямованість особистості [1, с. 84]”.

Звичайно, кожна епоха розвитку суспільства висувала свої вимоги до якостей людини. Радянська епоха бачила в особистості такі якості, як ідейність, цілеспрямованість, моральну вихованість, цілісність, оригінальність тощо. Але найбільш значущою якістю людини вважалася трудова і громадська активність. Поступово поряд з поняттям „соціальна активність” почали з’являтися інші поняття „громадська активність”, „політична активність”, „творча активність”, „вольова активність”, „пізнавальна активність” та ін., які по суті є видами соціальної активності і відображають окремі її аспекти, спрямованість і сфери діяльності.

Водночас психологи прагнули вивити й обґрунтувати активність, виходячи із її різноаспектних проявів. Зокрема, К. Роджерс підкреслює, що активність – це „власна динаміка особистості як джерело перетворень, підтримки її життєво значущих зв’язків з навколишнім світом. Активність спрямована на саморозвиток особистості і в її діяльність, яка виступає як сфера само прояву людини [8, с. 74]”.

Досить помітний крок у дослідженні соціальної активності зробив у кінці ХХ ст. російський вчений Р.Немов, котрий вищим проявом соціальної активності визначив зверхнормативну діяльність особистості. При цьому було представлено авторську концепцію зверхнормативної діяльності, яка тлумачиться „як діяльність, що відповідає соціальним очікуванням, які не можуть бути пред’явлені особистості як нормативні, але які відповідають цілям, ідеалам і цінностям суспільства, заради прогресивного розвитку якого ця діяльність здійснюється [6, с. 95]”.

Під час дослідження не можна було не звернути увагу на те, що майже паралельно з науковими пошуками психологів простежувалась поява окремих праць в педагогічній науці, і, в першу чергу, можна назвати праці А. Макаренка, Б. Маренка, В. Сухомлинського. Не відкидаючи цінності наукових пошуків щодо суті поняття „активність” з позиції педагогіки, в яких на фактичному матеріалі доведено можливість вирішення завдань щодо виховання громадянської активності, нам імponує позиція В. Сухомлинського. Він вперше переконливо довів, що саме практична діяльність людини є основою розвитку соціальної активності підростаючого покоління.

Якщо аналізувати педагогічні погляди на проблему соціальної активності, то слід зазначити, що у 70-х роках ХХ ст. фундаментальні дослідження були проведені Т. Мальковською. Вона розглядає поняття „соціальна активність” як інтегроване поняття, яке може проявлятися і як збудник до діяльності, і як стійка якість особистості, її характерологічна риса [4, с. 10].

Звичайно, вивчаючи педагогічні аспекти соціальної активності, можна назвати її різновиди, які залежить від того, на що спрямована діяльність людини: пізнавальна активність, творча активність, громадянська активність, духовна активність, мистецька активність, музична активність, фізична активність, рухова активність, комунікативна активність, трудова активність, інноваційна активність, правова активність, навчальна активність та ін. При цьому незалежно від видів активності, які в принципі є складовими соціальної активності, окремі дослідники розглядають соціальну активність не лише як особистісну якість, а й як форму, спосіб діяльності.

До того ж процес формування соціальної активності має довготривалий характер і є досить складним і суперечливим. Це пояснюється тим, що сама особистість, і умови її діяльності, і соціальне середовище, в якому вона діє, кожного разу є іншими, змінними, не завжди прогнозованими. А це водночас диктує присутність зацікавленості особистістю проблемами інших людей, громади тощо; уміння самостійно вибрати способи і засоби діяльності; самостійно приймати рішення; здійснювати самоконтроль і самокорекцію (якщо це доступно).

Тому перед педагогами і соціальними педагогами постійно постає проблема: які умови необхідно створити, щоб стимулювати прояв позитивно спрямованої мотивації? Який має бути соціальний контроль, щоб він корегував поведінку молодшої людини? Які механізми соціально-педагогічного впливу необхідні в сучасних умовах, щоб пробудити в молоді бажання жити не лише заради власних інтересів, а й бачити життя навколо себе, втручатися в нього, перейматися інтересами і потребами соціального середовища? Як виявити психолого-педагогічний потенціал сільського соціального середовища, щоб підняти рівень соціальної активності молодого покоління?

На нашу думку, вирішити окреслені проблемні завдання можна за умови, якщо ми будемо розглядати активність як рух вперед, притаманний для діяльності. У цьому плані ми близько підійшли до ідеї В. Петровського, який визначає активність як „сукупність обумовлених індивідом моментів руху діяльності” [7, с. 45].

Звичайно, ми не відкидаємо суті поняття „соціальна активність, даного педагогами (Л. Канішевська, О. Марченко, А. Мудрик, Л. Степаненко та ін.), які акцентують увагу на тому, що соціальна активність визначається основним видом соціальної діяльності, в якій проявляється готовність до соціальних дій і спрямованість на перетворення соціальних відносин. При цьому ми поділяємо таку точку зору, що соціальна активність визначається „за основним видом соціальної діяльності, яким займається людина” [10, с. 26], оскільки саме вид діяльності сприяє оволодінню соціальною роллю, визначенню престижу, успіху, розвитку самооцінки та рівню домагань, відбувається розвиток особистісних якостей та окремих властивостей.

Отже, підводячи підсумок висловленому вище, можна визначити *соціальну активність як складну структуру: вона характеризується потребою до дії, реалізується в соціально-значущій діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки і поведінка; інтересами, що відображають особистісні утворення, які інтегрують раціональне й емоційне начало і які визначають спрямованість людини на предмети і явища дійсності, а також мотивами її дій.*

Дослідження дозволяють стверджувати, що стійка система соціально значущих вчинків особистості репрезентує її соціальну поведінку, в якій відбивається усвідомлене ставлення до об'єкта діяльності. При цьому успіх прояву соціальної активності забезпечується спрямованою соціальною культурою особистості. Всі складові структури соціальної активності особистості взаємопов'язані взаємообумовлені, а сама вона є інтегративною якістю особистості, що визначає її місце, роль і становище в соціумі.

Таким чином, ми можемо сказати, що, перш ніж ставлення молоді людини до навколишнього світу стане загальнолюдським, тобто соціальним, вона повинна пройти певний шлях і самостійно чи під впливом соціально-педагогічних факторів включитися у систему виховання, освіти, праці, соціально значущих дій. Саме з ними, як стверджують науковці-педагоги, пов'язується універсальність передумов оптимального входження молоді людини у суспільну форму взаємодії та її участі у соціальних перетворювальних процесах [10, с.426]. Таке розуміння соціальної активності характеризує також ставлення особистості до різних сфер соціального життя, її конкретну соціально значущу діяльність, яка може мати різну спрямованість та інтенсивність.

Література

1. Божович Л.П. Проблемы формирования личности. – Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. – 352 с.
2. Головенько В.А., Корнієвський О.А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. – К.: Укр НДУ проблем молоді, 1994. – 111 с.
3. Кант И. Лекции по этике: Пер. с нем. А.К. Судаковин. – М.: Республика, 2005. – 430 с.
4. Мальковская Т.Н. Социальная активность старшеклассников. – М.: Педагогика, 1988. – 144 с.
5. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности. – М.: Рал.-бук., Веклер, 1997. – 300 с.
6. Немов Р.С. Сверхнормативная деятельность как выражение социальной позиции личности // Вопросы психологии. – 1985. - № 4. – с.93-101.
7. Петровський В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Р-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. – 512 с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
9. Сохань Л.В., К.К. Грищенко, Н.А. Сакада и др. Социальное управление и АСУ. - Киев : Наук. думка, 1983. - 240 с.
10. Степаненко Л. Деякі аспекти формування соціальної активності школярів // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. — Суми, 1994. — С.423–426.
11. Третьяков Н.Ф. Социальная активность личности: Дисс. ... канд. социолог. наук: 22.00.01. – Томск, 1972. – 210 с.

**В.Б.Синякова,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 371.485

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Анотація

У статті обґрунтовано актуальність включення гендерного компоненту у зміст та організацію виховного процесу у сфері освіти, висвітлені складові гендерної компетентності педагога, аспекти формування гендерної компетентності на сучасному етапі, визначені перспективні шляхи її вдосконалення.